

דף יט

'פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון'. היינו צדקה וגמילות חסדים, שזה נקרא 'מצוה' סתם [כמוכה בכבא-בתרא ט. על הפסוק 'והעמדנו עלינו מצות']. וגם יש עוד מצוות שבאות לתענוג ומכונים בשיר הקדוש 'פרי מגדים', ופושעי ישראל עושים אותם ומקבלים שכר, שמצוה אינה צריכה כוונה (מרומי שדה הגיגה כז וע"ש בסוטה ג: ובסנהדרין לו.).

'פושעי ישראל שמלאין מצות כרמון שנאמר כפ'ח הרמון רקתך ואמר ר"ש בן לקיש: אל תיקרי רקתך אלא ריקתך שאפילו ריקנין שבך...'. יש להבין כיצד שייך לקרוא מלאים כרימון בשם 'ריקנין'? וגם כיצד יתכן מילוי גדול יותר מ'רימון' בשביל המלאים שבך? – נראה שההבדל הוא באיכות המצוות; הריקנין שבך מלאים מצוות קלות בלבד שאין בהן חסרון כיס (חולין קמב.) ואין נסיון בעשייתן, וממילא אין האדם שובר על ידן את שרירות לבו, ובכל זאת מצוות הקב"ה הן ואדם זוכה גם בהן ע"י מצוות קלות שאיננו עוד 'כלי ריקן' (מתוך עלי שור ח"א עמ' רב. ע"ע בראש הספר חומת אריאל, ובבן יהודע כאן. וע"ע צדקת הצדיק רנב ובשאר ספרי הכהן באריכות).

'ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו, בר מישראל שבא על בת עכו"ם דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה'. ע' בספר עשרה מאמרות – חקור הדין ג, טו; כתבי ר' צדוק הכהן; שפת אמת פינחס תרנב; פתח עינים; מכתב מאלהו ח"ג עמ' 83.

'שפשעו לא נאמר אלא הפושעים – שפושעים והולכין לעולם', שנשמותיהם, אפילו לאחר מיתתן אינן חוששות לעצמן מפני שהולכות לאבדון (עפ"י ריטב"א).

אעפ"י שאין הבחירה נתונה באותו זמן, כך נטבע בנפשותם שלא לחוש לעצמם ולשוב. [ויש שלא העמיקו ברשעים כל כך להיות טבעם כן ועל ידי הגיהנם שבים בתשובה והקב"ה מקבל תשובתם ומוציאם, כמו שהאריך להוכיח בתורת חיים מכמה מקומות בדרו"ל]. וכענין שאמרו ת"ח אין להם מנוחה גם לעולם הבא שהולכים מחיל אל חיל – כי כן קנו תכונה זו בנפשם בעולם הזה. ויתכן שבאותה שעה מכירים את האמת, אך אינם משנים שאיפותיהם הרעות ושליטת יצרם עליהם. או שמא גם אז נפש הרשע מעורבת באמת ושקר, עד שמכלה אש גיהנם כל הרע (ע' מכתב מאלהו ח"א עמ' 299 68 51; אור יחזקל 'מדות' עמ' רב).

'והאיכא גיהנם?' – גיא שעמוקה... והאיכא תפתה... – ההוא שכל המתפתה ביצרו יפול שם גן עדן. יש לפרש, כי כידוע השם של כל דבר ודבר מורה על שרשו ובהינתן חיותו של אותו הדבר [וזה ענין שאמרו 'שמה גרים', וענין קריאת השמות של אדם הראשון לכל בריה ובריה]. וידוע היה להם לחכמים ז"ל שבשבעה שמות שנתנו לגיהנם יש בכולם סוד נסתר לפי בחינה ושורש הגיהנם, אבל אותיות 'גיהנם' ו'תפתה' אין בהם סוד ולא רמז על שורש הדבר אלא נקראו כן רק בשל טעם פשוטי, גיא עמוקה וכו' – על כן לא מנאום בכלל השמות (בן יהודע).

בדרך אחרת: כל שבעת השמות מורים על תוקף העונש אשר שם; 'אבדון' מורה על אבדן הנפש, 'באר שחת' – על השחתתה, 'טיט הוין' – על טביעתה, 'צלמות' – מיתתה, 'בור שאן' ו'ארץ התחתית' מורים שהוא מקום רע עמוק עמוק וחרב בלי תקומה. ואילו 'גיהנם' ו'תפתה' אינם מסמלים את תוקפה וענשה אלא מורים על מה היא באה ולמי (עפ"י תורת חיים). לפירוש זה נראית הגירסה המכוננת (וכ"ה בדפוס שאלוניקי) 'האיכא גיהנם' – ההוא שהכל יורד לה על עסקי הנם. אך גם אם גורסים כלפנינו 'גיא שעמוקה כגי הנם' י"ל שאינו שם העצם שלה אלא מכונה כן על שם גיא בן הנם.

'שהכל יורד לה על עסקי הנם'. יש גורסים 'חנם' [והדרש מבוסס על חילופי אותיות ה' ח', כנמצא במקומות רבים], ומשמעותו עריות, כפי שדרשו ביומא (ע"ה) על אשר אכלנו במצרים חנם – עריות. ופנו העריות כן משום שבלקחת אדם קרובותיו לא יצטרך להרבות מוהר ומתן כי אפשר שיתרצו לו חנם (מהרש"א שם), או מפני שאין טעון גט, וזהו 'חנם' – ללא שום עסק אלא בפרישה בעלמא מותרת לאחר (מרומי שדה שם). גם אפשר לפרש זכרנו את הדגה אשר אכלנו במצרים חנם דגה מלשון תשמיש ו'חנם' מן המצוות (ערש"י במדבר י"א, ה) כלומר תשמיש בלא קידושין ומצוה. ויש מקיימים הגירסה 'הנם' [וגם ביומא הדרש מבוסס על חילוף אותיות 'חנם – הנם'] ומפרשים שהכוונה למושג הלכות במקורו מיוונית שמשמעותו 'אישות' [ה'המנונות' היו שירי החתונה שליוו בהם את הכלה, ומכאן בא השם 'הינומא' בחילופי מ"ם ונ"ן]. (עפ"י עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוי וצ"ל, עמ' לא).

(ע"ב) 'בבור שמונה דכולי עלמא לא פליגי דלא בעינן פשוטין. בבור שתיים עשרה דכ"ע לא פליגי דבעינן פשוטין. כי פליגי משמונה ועד שתיים עשרה...'. וכך היצעה של המשנה: 'עושין פסין לבריאות; ארבעה דיומדין נראין כשמונה. דברי רבי יהודה. ר"מ אומר: שמונה נראין כשנים עשר'. כלומר במה שאתה מתיר עד י"ג אמה ושליש, אני מצריך ארבעה פשוטים באמצע. 'וביניהן' – של הדיומדין ללא פשוטים – 'כמלא שתי רבקות של שלש שלש בקר. דברי ר"מ...'. (תור"ד).

'איכא דאמרי א"ל תניתוה ובלבד שירבה בפסין, מאי לאו דמפיש ועביד פשוטין' – שכן משמע מכך שנקט לשון 'ריבוי' ולא לשון 'הארכה'.
'לא, דמאריך בדיומדין. ה"נ מסתברא מדקתני ובלבד שירבה בפסין' – 'ירבה בפסין' יכול להשתמע שמרבה בגודל הפסים האמורים, ואילו היתה הכוונה דוקא לפסים אחרים היה לו לומר 'ירבה פסין', כדי שלא נטעה ונקרא 'פפסים' (ער"ן).

'בעא מיניה אביי מרבה, יותר משלש עשרה אמה ושליש לר' יהודה מהו...'. פירש הראשונים: בתחילה נסתפק לרבי מאיר שאמר במשנה הוספת פשוטים, האם יכול כמו כן להאריך בדיומדין, ופשטו על פי דיוק לשון המשנה [ללשנא בתרא שהיא עיקר. רשב"א] שיכול. ועתה מסתפק לרבי יהודה שלא הזכיר במשנה פשוטים, שמא לדעתו צריך להאריך הדיומדין בדוקא ולא תועיל הרביית פשוטים משום 'אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל לה' (ערשב"א ר"ן ורישב"א).
ויש מי שמפרש הספק לרבי יהודה כמו הספק הראשון בדעת רבי מאיר; האם מועיל להאריך הדיומדין או יעשה פשוטים בדוקא. ולפי שאין לפשוט מדברי המשנה אלא לרבי מאיר, חזר ונסתפק לרבי יהודה (עפ"י ר"ן בדעת הרמב"ם והרי"ף).

דף כ

'בעא מיניה אביי מרבה... אמר ליה אביי לרבא תניא דמסייע לך...'. ואם תאמר, כיון שידע אביי מאותה ברייתא, מה שאל מתחילה? ויש לומר שלא היה יודע היטב אם אותה ברייתא בת סמכא. או שמא לא היה ברור לו פירושה (עפ"י ריטב"א. וצ"ע עוד כיו"ב).

פרק שני; דפים יז – יט

לא. עשיית פסים לביראות כדי לטלטל בתוכן, כיצד?

ביראות (= בארות) עמוקות עשרה שהן 'רשות היחיד' הנמצאות ברשות הרבים, התירו חכמים שיהיו רשאים לשאוב מהן מים החוצה על ידי העמדת פסים סביבותיהן לעשות השטח שמסביבן רשות היחיד. כיצד – עושים ארבעה דיומדין (= דו עמודין, זויות) מארבע פינות, והרי הן נראים כשמונה פסים. גובה הפסים עשרה טפחים ורוחבן ששה (- אמה אחת לכל רוח) ועוביים כל שהוא. וביניהם כמלא שתי רבקות של שלש שלש בקר (לר"מ) או ארבע ארבע (לר' יהודה), קשורות ולא מותרות, רבקה (= קבוצת פרות ותומות יחד) אחת נכנסת ואחת יוצאת. והיינו עשר אמות שוחקות לר"מ, וי"ג אמה ושליש לרבי יהודה (וכן הלכה. פוסקים). ומבואר בגמרא שבין לר"מ בין לר"י, כאשר המירווחים גדולים משיעורים הנזכרים, מתקן על ידי העמדת פסים באמצע וממעט הרווחים, ונסתפק אביי האם אפשר לצמצם הרווח ע"י הארכת הדיומדין, או שמא אין בזה היכר כל כך. [ואולם אם מאריך הדיומדין עד שהעומד מרובה על הפרוץ – הריהו מחיצות מעולות ועדיף מפסים. עפ"י תוס'].

א. רבנו יהונתן נקט בסתם שיכול להדביק הפשוטים לדיומדין ובכך למעט הרווחים (וכ"כ בספר גאון יעקב בדעת הרמב"ם). וכן נקטו הרשב"א והריטב"א שלמסקנא מאריך בדיומדין בין לר"מ בין לר"י. אלא שהביא הרשב"א מהירושלמי שלרבי יהודה יאריך בדיומדין ולא ירבה פשוטים. ובאור זרוע נקט שלא יאריך בדיומדין אלא ירבה פסים. וכן נקט הר"ן בדעת הרמב"ם והרי"ף [ופירש שספק הגמרא לר"י היה אם מועילה הארכה, ופסקו לחומרא בספק מחיצות]. ומריא"ז נראה שצריך להאריך הדיומדין דוקא (כנראה פסק לחומרא בבעיית הגמרא לר"י אם מועיל פשוטים אם לא).

ב. כתבו הרשב"א והר"ן על פי הירושלמי, שהפשוטים אין להם שיעור לרחבם, והדיומדין בלבד רחבן ששה. ויש אומרים שצריך שיהא רוחב הפשוטים שלשה או ארבעה טפחים שהוא דבר חשוב. ומרש"י נראה שרחבם ששה (עפ"י ריטב"א). וע' שפ"א בד"ה בעא. מותר להקריב הפסים לבאר ובלבד שתהא פרה ראשה ורובה בפנים כשהיא שותה, והוא שיעור שתי אמות (כמבואר בבבב"א, וכן אמר רב פפא). שיעור השטח הגדול ביותר שניתר בפסי ביראות – ע' להלן כב. מבואר מדברי רבנו יהונתן שיכול לסמוך הדיומדין מצד אחד לבור ולהשאיר כדי ראשה ורובה של פרה בצד השני. דיני הבאר או הבור – להלן כב-כג.

דף יט

לב. אלו דברים כשרים לדונם משום דיומד ואלו אינם כשרים?

רבי שמעון בן אלעזר אומר: היתה שם אבן מרובעת, רואים כל שאילו תחלק ויש בה אמה לכאן ואמה לכאן – נידון משום דיומד. ואם לאו – אינו נידון משום דיומד. רבי ישמעאל בנו של ריב"ב אמר כן על אבן עגולה; כל שאילו תחלק ותחלק ויש בה אמה לכאן ואמה לכאן – נידון משום דיומד. ופירשו שתנא קמא חולק וסובר שאין אומרים שני 'רואין'; תחלק (בעוגל לעשותה מרובעת) ותחלק (לעשותה זוית).